

Türkçe Meallerin Eksiltili Kullanımlar (Hazif Üslûbu) Açısından Değerlendirilmesi

Dr. Halil İbrahim KAÇAR*

Özet

Allah Teâlâ'nın, kullarına beyânî bir mucize olarak gönderdiği son mesaj belki de her dilden çok daha fazla inceliklere sahip bir mesajdır. İbareyi yoğun ve veciz kılan, gereksiz uzatmalardan arındırarak onu hantallıktan kurtaran, anlaşılıp yorumlanabilecek cümle unsurunu düşürmek suretiyle muhatabın his ve aklını harekete geçiren **hazif üslûbu** (eksiltili kullanımlar) son ilâhî mesajın/Kur'an'ın dili olan Arapça'da yaygın bir kullanım alanına ve önemli dil inceliklerine sahip bir üslûptur.

Bu makalede, okur kitlesi daha yoğun olan belli başlı meallerin, hazifli kullanımları Türkçe'ye aktarmadaki başarıları etrafında mukayeseli bir gayret ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hazif/eksiltili kullanımlar, takdir/açılım, edebî incelik, siyâk-sibâk (konteks/bağlam), ilâhî mesaj, Türkçe Kur'an Mealleri.

Abstract

The last revelation which is sent as a miracle to humanity posses many delicate literary arts and styles. **Hazf** style, which keeps the message concise and meaningful, saves the reader from unnecessary details. This style also activates the rational thinking as well as the the emotions of the reader. With this respect hazf style posseses a common usage in Arabic language, involving important contributions to the beauty of the language.

This article will evaluate the success of the commonly used Turkish translation of the Holy Quran with respect to their interpreting of the hazfs. A comparative method is used to show their weaknesses as well as strength.

Key Words: Style of hazf, omitted usages, interpreting, context, divine revelation, Turkish translations of the Holy Quran.

Giriş

Allah Teâlâ'nın bir lütfu ve insan zekâsının bir tasarrufu olan dil ve onun dışa yansımaları olan cümleler, ruh ve aktiviteden uzak unsurlardan müteşekkil bir iskelet değil; tam aksine, aktif unsurlardan oluşan canlı birer bünye olup kendilerine has tabiat ve özelliklere sahiptir. Onun için dil uzmanları cümlelerin gramatik yapısından çok, bu yapının nasıl bir anlamı şekillendirdiği ve **hazif-zikir atıf-isti'nâf, vasıl-fasıl, takdîm-te'hîr...** gibi ifade olgularının mânâyı nasıl etkilediği üzerinde yoğun mesai sarf ederek dilin edebî inceliklerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunun için de cümlelerde lafza yansıyan birincil mânâlardan ziyade, satır aralarında kalan ve edebî yönü öne çıkaran ikincil anlamlar üzerinde

* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

durmaya gayret etmişlerdir. Başka bir ifadeyle sentaks ve i'râb kurallarının sınır-
ladığı anlatımın fizik yapısını aşarak metafizik boyuttaki güzelliklerini keşfetmeye
çalışmışlardır.

Diğer taraftan dil vasıtasıyla dile getirilen duygu ve düşünceler (mânâlar) belli
zihnî kurallar dahilinde işlediğine göre, hazifli/eksilteli kullanımlara başvurularak
ifade edilen mânâların gelişigüzel ortaya konmaları mümkün değildir. Bunun
belirli kurallara dayalı bir sistem dahilinde gerçekleşmesi zorunludur.

Arap dili Arabistan yarımadası gibi bir sosyal çevrede ve yazının yok denecek
kadar az olduğu bir zaman diliminde en parlak dönemini yaşadığı ve bunun tabii
bir sonucu olarak da edebî birikim sözlü olarak aktarıldığı için sözde iktisat ve
tasarruf (îcâz) temel kriter olmuştur. Söz sanatının önemli bir servet olduğu bu
sosyal çevrede, îcâz ilkesine riâyet edilmesi sonucunda Arap dili veciz ifadelerin
yoğun şekilde yer aldığı hazifli ve îcâzlı anlatıma en elverişli bir dil olma özelliğini
kazanmış ve bu anlamda önemli bir birikime sahip olmuştur. Onun için karîne
yordamıyla anlaşılabilir lafzlara ifadeye yer verilmesi bir anlatım zaafı olarak
görülmüş ve bu gibi yerlerde hazif üslûbunun ve buna bağlı olarak îcâzlı anlatı-
mın tercih edilmesi önemli bir meziyet telakki edilmiştir.

Bu sosyal realiteyi geliştirerek kullanan ve dil ustalarına aynı silahla meydan
okuyan Kur'an-ı Kerim'de de aynı üslûbun îcâz ve i'câz seviyesinde çok ileri bir
düzeyde kullanıldığı ve ibâreye önemli açılımlar yüklediği görülür. İşte bu maka-
lede eksilteli ifadeler (hazif) çerçevesinde ekseninde yer alan âyet kullanımlarının
Türkçeye aktarılmaları hususunda dikkat çekilmeye değer bulunan noktalara
işaret edilecektir.

Karîneye dayalı hazifli kullanımların ifadeye sağladığı yararların başında **ibâ-
reyi veciz ve yoğun kılması, gereksiz uzatmalardan kurtararak onu güzelleşti-
rip halâvet vermesi ve lafza yansımayan ibâre dışında kalmış unsurun
(mahzûf) yorumunu muhataba havâle etmek suretiyle his ve akli harekete
geçirmesi** gibi hususlar gelir. Hazifli anlatımlar genellikle edebî nitelikte oldu-
ğundan sözün bağlam ve konteksine göre değişen çeşitli edebî açılım ve yorumlar
taşırlar.

Arap dilinde geniş bir kullanım alanına sahip hazif üslûbunun, dilin sırlarını
ve edebî inceliklerini keşfetmeye, özellikle edebî metinleri en üst seviyede temsil
eden Kur'an'ın müslümanlar tarafından lâyıkıyla anlaşılması gayretlerine bir
katkısı olur ümidiyle burada serdedilen mülâhazalar iki ana başlık altında sunula-
caktır. Konuya girmeden önce de hazif hakkında genel bir çerçeveye çizilmeye
çalışılacaktır.

I. Hazif

a) Sözlük ve Terim Anlamları

Sülâsî kökten masdar olan hazf kelimesi sözlükte, bir nesneyi bir kenarından kesip atmak, kırmak, vurup düşürmek, çıkarmak anlamlarına gelmektedir.¹ Terim olarak, bir karîneye ve bir maksada binâen bilinip anlaşılabilir olan cümle unsurlarının sözden düşürülmesidir.²

Sözden düşürülen cümle unsurlarının (mahzûf) tespiti Arap dili bilginlerinin özel bir ilgi atfettiği konulardandır. Zira dilde takdîr (mahzûf unsurun yorumlanması ameliyesi) önemli ölçüde buna dayanmaktadır. İlk dönem nahiv âlimlerinin hazif konusuna yönelik ortaya koydukları gayretler incelenecek olursa, onların bu konuyu geniş bir şekilde ele alıp siyâkın gerekli kıldığı hazifli kullanımların birçok nevine dikkat çektikleri ve önemli edebî tahlillerde buldukları görülür. Özellikle ilk dönem eserlerini en somut şekilde yansıtan Sîbeveyh (ö. 180/795)'in el-Kitâb'ı bunun en açık göstergesidir.³ Bunun yanında onlar, hazfin câiz olması için, hazfe delâlet eden bir delil ve karîne'nin varlığını şart koşmuş⁴ ve hazfin maksatlarını bağlam/makâm (مقام), üslûp/makâl (مقال) ve yaygın kullanım (كثرة الاستعمال) ekseninde yorumlama konusunda önemli gayretler ortaya koymuşlardır.

¹ el-Ferâhîdî, Ebu Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn* (nşr. Mehdî Mahzûmî), Kum 1414/1993, "h.z.f." md.; el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-lüğa* (nşr. Muhammed Ali en-Neccâr-Abdülkerîm el-Arbâvî), el-Kâhire 1964, IV, 469; İbn Abbâd, es-Şâhib İsmâîl; *el-Muhît fi'l-lüğa* (nşr. Muhammed Hasan el-Yâsîn), Beyrut 1994, III, 69; el-Cevherî, İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh*, "h.z.f." md.; İbn Sîde, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâîl, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam fi'l-lüğa*, III, 217; ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Esâsü'l-belâğa* (nşr. Mezyed Nuaym-Şevkî el-Ma'arrî), Beyrut 1998, s. 137; İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-'arab*, "h.z.f." md.; el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-muhît*, "h.z.f.", md.; ez-Zebîdî, Ebû'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, "h.z.f." md.; İbrahim Mustafa (ve diğerleri), *el-Mu'cemü'l-vasît*, "h.z.f." md.; İsmail Durmuş, "Hazif", *DİA*, XVII, 122; Matlûb, Ahmed, *Esâlib belâğiyye*, Kuveyt 1980, s. 160; el-Akkâvî, İn'âm Fevvâl, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi 'ulûmi'l-belâğa*, Beyrut 1413/1992, s. 530.

² el-Hafâcî, İbn Sinân, *Sirru'l-fesâha* (nşr. Alî Fûde), Kahire 1305/1932, s. 199; İbnü'l-Esîr, Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed, *el-Meseli's-sâir fi edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir* (nşr. Ahmed el-Hûfî-Bede'î Tabâne), Kahire ts., II, 312; ez-Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Bürhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim), Beyrut 1408/1988, III, 112; Matlûb, *Esâlib belâğiyye*, s. 212.

³ Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber, *el-Kitâb*, Bulâk 1316, I, 114-117; 141-143; 158-160.

⁴ el-Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdülekber el-Ezdî, *el-Muktadab* (nşr. Muhammed Abdülhâlik Udayme), Beyrut ts., II, 81, 111; İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân, *el-Hasâis* (nşr. Muhammed Alî en-Neccâr), Beyrut 1371/1952, I, 288 ve II, 378.

b. Hazif Formları ve Türkçe Kur'an Mealleri

Makalede hazif çeşitleri, Türkçe Kur'an mealleri açısından ele alındığı için bütün formları üzerinde durulmayacak, sadece tespit edilen ve Türkçe'ye aktarma noktasında dikkat çekilmeye değer görülen kullanımlar üzerinde durulacaktır. Öncelikle cümlenin bir unsuruna yönelik tespit edilen hazifli/eksiltili kullanımlara yer verilecek, arkasından da cümle hazifleri üzerinde durulacaktır.

II. Cümlenin Bir Unsurunun Hazfi

a- Muzâfın Hazfi

Arap dilinde yaygın kullanımına, dilde **îcâzı temin etme ve ibâreye önemli açılımlar getirme** işlevine bağlı olarak çokça başvurulan hazif formlarından biri muzâfın hazfidir.⁵ Arap dilinde geniş bir kullanım alanına sahip olan bu hazif formundan Kur'ân-ı Kerîm de kendine düşen payı almış ve mübîn âyetlerinde buna misâl olabilecek çok sayıda kullanıma yer vermiştir. İbn Cinnî (ö. 392/1002) bu hazif formunun Kur'ân-ı Kerîm'de üçyüz'den fazla yerde kullanıldığını ifade ederken⁶, el-İzz b. Abdüsselâm (ö. 660/1262) ve ez-Zerkeşî (ö. 794/1392)), bu hazfin geçtiği âyetleri sûrelere göre vererek onun *bin*'den fazla yerde bulunduğunu tespit etmişlerdir.⁷ muzâfın hazfi etrafında Türkçe meal çevirilerinde şu âyetlere dikkat çekmek istiyoruz:

1) el-Bakara 2/177

لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ
وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي
الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ
الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

âyetinde **لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ** cümlesinde eksiltili bir kullanım vardır. Zira hazif takdir edilmeden cümleyi: "**Ancak birr/iyilik-takvâ-erdem, Allah'a inanan... kimselerdir**" şeklinde çevirmek gerekecektir ki bu bizi sağlıklı bir mânâya götürmez. Onun için âyet-i kerîmede haber konumunda olan muzâf unsurun hazfedil-

⁵ Dilde çok yaygın bir kullanım alanına sahip olması hasebiyle, Sîbeveyh ve İbn Cinnî, muzâfın hazfini bir **mecâz** çeşidi olarak mütalâa etmişlerdir. Sîbeveyh, bu hazif formunu dilde **mecâz ve ihtisâr**'a bir geçiş aracı telakki ederken; İbn Cinnî onun işlevini ibârede **îcâzı temin etme** çerçevesinde izah etmeye çalışmıştır. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, I, 108; İbn Cinnî, *el-Hasâis*, II, 362-365.

⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, II, 452.

⁷ es-Selâmî, İzzüddin Abdülazîz b. Abdüsselâm, *el-İşâretu ile'l-îcâz fi ba'zi envâi'l-mecâz*, Beyrut 1987, s. 2-8; ez-Zerkeşî, *el-Bürhân*, III, 146; Hammûz, Abdülfettâh Ahmed, *et-Te'vilü'n-nahwi fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad 1984, I, 364.

diği/cümleden düşürüldüğü dikkate alınarak ibâreyi: ... ولكن البر بؤ من... şeklinde takdir etmek ve anlamlandırmak gerekmektedir.⁸ Âyet-i kerîmeyi:

Takvâ, yüzlerinizi doğuya yada batıya doğru çevirme değildir. Lâkin **takvâ**, Allah'a ...sabreden kimselerin **davranışlarıdır**. (Suat Yıldırım);

İyilik, yüzlerinizi doğuya yada batıya doğru çevirmeniz(den ibâret) değildir. Asıl **iyilik**, Allah'a ...kimselerin **tutum ve davranışlarıdır**. (H. Altuntaş- M. Şahin);

Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. Asıl **iyilik**, o (kimsenin **iyiliği**)dir ki, ... (Süleyman Ateş)

şeklinde çeviren mealler, cümleden hazfedilen/eksiltelen unsuru tercümeyle başarılı bir şekilde yansıtmışlardır. Buna karşılık;

Gerçek erdemlilik, yüzünüzü doğuya veya batıya çevirmeniz ile ilgili değildir; ama gerçek erdem **sahibi**, Allah'a, âhîret....**eden kişidir**. (Muhammed Esed).

Yüzlerinizi doğu ve batı yönüne çevirmeniz zafer ve mutluluğa ermek değildir. Zafer ve mutluluğa ermek o kişinin hakkıdır ki,...(Yaşar Nuri Öztürk)

şeklinde yapılan çevirilerin ise, âyetin cümle yapısına uygun olmadığını düşünüyoruz. Şöyle ki Muhammed Esed mealinde البر kelimesi "**gerçek erdemlilik**" ile karşılıklı âyetin birinci cümlesi: "**Gerçek erdemlilik, yüzünüzü doğuya veya batıya çevirmeniz ile ilgili değildir**" şeklinde çevirilmekte, ancak arkasından haber cümlesinde ibâreden hazfedilen muzâf unsur ... ولكن البر بؤ من... takdir edilmeden: "**ama gerçek erdem sahibi, Allah'a, âhîret....eden kişidir**" denilerek (**erdemlilik... kişidir**) gibi sağlıklı bir mânâ ortaya çıkmaktadır. Oysa **erdemlilik** kişinin kendisine değil, eylemlerine yönelik davranışlar bütünüdür.

Birr kelimesini "**zafer ve mutluluk**" ile karşılayan Yaşar Nuri Öztürk'ün mealinde âyetin ilgili kısmı: "**Zafer ve mutluluğa ermek o kişinin hakkıdır ki**" şeklinde takdiri de âyetin cümle yapısına uygun düşmediği gibi, bizzat âyetin ilk cümlesiyle(**Yüzlerinizi doğu ve batı yönüne çevirmeniz zafer ve mutluluğa ermek değildir**) de uyum arz etmemektedir. Çünkü âyet-i kerîmede **birr**, kişilerle değil, kişilere ait bazı tutum ve davranışlarla ilişkilendirilmektedir. Onun için çeviriyi: **Zafer ve mutluluk, Allah'a ...kimselerin tutum ve davranışlarıdır**, şeklinde aktarmak daha sağlıklı olacaktır.

⁸ ez-Zemahşerî, Ebül-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (nşr. Muhammed Mersâ Âmir), Kahire 1397/1977, 1, 107.

2) el-Bakara 2/93

Benzer bir hazifli kullanımı: وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ (nankörlükleri yüzünden buzağı iliklerine kadar işledi) âyet-i kerîmesinde⁹ gözlemlemek mümkündür. وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمْ حُبَّ الْعِجْلِ بِكُفْرِهِمْ takdirinde/açılımında olan ibâreden¹⁰ muzâf (حُبِّ) eksiltilecek/hazfedilerek¹¹ İsrâiloğullarının, âyet-i kerîmede sözü edilen buzağıya besledikleri sevginin kendilerinde akıl almaz bir safhaya vardığı ve âdeti kalplerine sinip iliklerine kadar işlediği vurgulanmaya çalışılmaktadır.

Âyette geçen eksiltilecek/hazifli kullanımın ibâreye kattığı bu edebî açılım ışığında Merhum Elmalılı Hamdi Yazır'ın yaptığı: "Küfürleri yüzünden buzağı sevgisi iliklerine işlemiştir" çevirisi ile Suat Yıldırım'ın: "Küfürleri sebebiyle buzağıya tapma sevgisi iliklerine işlemiştir" çevirisinin; aşağıda zikredilen:

"İnkârlarıyla kalplerine buzağı sevgisi içirildi" (Süleyman Ateş);

"Zira, hakikati reddetmeleri yüzünden bunların kalplerini (altın) buzağı sevgisi kaplamıştır" (Muhammed Esed);

"İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti" (H.Altuntaş- M. Şahin);

"İnkârları yüzünden buzağı sevgisi kalplerine sindirilmişti" (Muhammed Hamidullah)

çevirilerden daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü mecâzî anlamda kullanılan إِشْرَاب / içirmek fiilinin¹² Türkçe ile örtüşen en uygun kullanımı Elmalılı ile Suat Yıldırım'ın iki mealinde en güzel şekilde ifade edilmiştir. Mecâzî kullanımla çerçevesinde Arapça ifade edilen bu kullanımın en uygun Türkçe karşılığı bu olsa gerektir.

Âyet-i kerîmedeki mahzûf/eksiltilmiş muzâfî ibareye taşımayan:

"İnkârları yüzünden gönüllerine buzağı içirildi" (Yaşar Nuri Öztürk);

çevirisi de âyetin anlamını aktarmada başarılı değildir.

⁹ el-Bakara 2/93.

¹⁰ el-Ferrâ, Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdullah ed-Deylemî, *Me'âni'l-Kur'an*, Beyrut 1403/1983, I, 61; İbn Ebi'l-İsba' el-Mısri, *Tahrîru't-tahbîr fî sinâ'ati's-şî'r ve'n-nesr ve beyâni i'câzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mısır 1416/1995, s. 458; el-Âmidî, Ebû'l-Kâsım Hasan b. Bişr b. Yahyâ, *el-Muvâzene beyne şî'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhtürî* (nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1961, I, 526; İbn Hişâm, Cemâlüddîn, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib* (nşr. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdallah), Suriye 1998, s. 578.

¹¹ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim, *Te'vilü müşkili'l-Kur'an* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr) Kahire, ts., s. 162.

¹² Âyette geçen *işrâb* kelimesi *içirmek* demektir ki burada, boyanan elbiseye, boyayı içirmek mânâsından latif bir *istiâre-i temsiliye* vardır (bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 422).

b- Muzâfun ileyh'in hazfi:

1) Sebe' 34/33

Gece ve gündüze مكر /hile/tuzak fiili isnat edilerek mecâzî kullanıma geçiş sağlanan¹³ بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ âyet-i kerîmesinde¹⁴ de cümleden muzâfun ileyh hazfedilmiştir. Âyet-i kerîmede söz: مَكْرُكُمْ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ takdirindedir. Gece ve gündüze مكر/hile/tuzak/dolap/düzenbazlık fiilinin isnâdı ile başvuru olan mecâzî kullanım ve siyâk-sibâk çerçevesinde Türkçe'de âyetin mânâsıyla örtüşecek en uygun çeviri: **Hayır, bizi hidâyetten saptıran gece-gündüz kurduğunuz tuzaklardır**, şeklinde olmalıdır. Âyet-i kerîmede geçen مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ifadesi, “mekr” eyleminin zamana isnat edilmesiyle oluşan isnâdı/aklî mecâz sebebiyle söz konusu kişilerin kurdukları tuzakların ve çevirdikleri dolapların **süreklilik ve devamlılık** arz ettiğini, âdetâ günün yirmi dört saatini bununla geçirdiklerini ifade eden mübalağa eksenli bir kullanım olduğuna göre Türkçe'ye: **Gece ve gündüz kurduğunuz tuzaklar**, şeklinde aktarmak yerine **gece-gündüz kurduğunuz tuzaklardır** şeklinde çevirmek daha uygundur. Âyete:

Hayır, öyle değil! İşiniz gece gündüz düzenbazlıktı. (Yaşar Nuri Öztürk)

Hayır! İşiniz gece gündüz dolap (çevirmektir). (Elmalılı Hamdi Yazır)

Geceli gündüzlü plânlar kurarak.. (Ömer Rıza Doğrul)

"Hayır, gece gündüz dolap (kurar, kötülük aşıladınız).. (Süleyman Ateş)

Hayır! İşiniz gücünüz, gece gündüz dolap! (Suat Yıldırım)

şeklinde isabetli çevirilere karşı,

Hayır, siz bize Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na ortaklar koşmamızı emrettiğinizde, bu daha çok gecenin ve gündüzün plânıdır. (Hamidullah)

"Hayır!" diyecekler, "(Bizi ondan alıkoyan, sizin) gece gündüz (Allah'ın mesajlarına karşı) yanlış ve yanıltıcı itirazlar geliştirmenizdi...(Muhammed Esed)

Hayır, bizi hidâyetten saptıran gece ve gündüz kurduğunuz tuzaklardır. (H. Altuntaş-M. Şahin)

şeklindeki çevirilerin Kur'an metnini Türkçe'ye aktarmada yetersiz olduğu kanaatindeyiz.

¹³ Şöyle ki, hakikatte gece ve gündüze مكر /hile/tuzak fiili isnâd edilmez; çünkü gece ve gündüzden böyle bir eylem sâdır olmaz. Tam tersine bu iki eylem mezkûr iki zaman zarfında gerçekleşir.

¹⁴ Sebe' 34/33.

c- Mübteda'nın Hazfi
1) el-Bakara 2/18

Münafıkları zem ve tahkîr makâmında zikredilen: ضَمُّ بَكْمٍ عُمِّيٍّ فَهَمٌّ لَا يَزِجُونَ (sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler) âyet-i kerîmesinde¹⁵ isim cümlesinin birinci unsuru olan mübteda hazfedilmiştir. .. هم ضَمٌّ.. (onlar sağırdırlar...) açılımında olan¹⁶ sözden mübtedânın hazfi, münafıkların söz konusu vasıflarını ön plana çıkarıp imâna ulaşamamalarının altında yatan sırra işaret etme ve onların anılan mezmûm sıfatlarla özdeşleştiklerine, kendi şahsiyetlerini kaybedip söz konusu sıfatlara büründüklerine dikkat çekme imkânı verdiği için¹⁷ âyetin mealini:

Onlar sağır, dilsiz, kördürler ... (Muhammed Esed)

Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. (H. Altuntaş- M. Şahin)

(Onlar) sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. (Süleyman Ateş)

şeklinde aktaran meallerden ziyade:

Sağır, dilsiz, kördürler. (Muhammed Hamidullah)

Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. (Elmalılı)

Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. (Yaşar Nuri Öztürk)

ifadeleriyle yansıtanlarla, âyet-i kerîmede yerilen münafıkların söz konusu nite-likleri üzerinde vurgu yapacak şekilde devrik bir cümle ile aktaran:

Sağır, dilsiz, kördürler onlar. (Suat Yıldırım)

Sağır, dilsiz, kördürler onlar. (Ömer Rıza Doğrul)

şeklindeki çevirilerin, yukarıda anılan nüansı okuyucuya aktardıkları ve Kur'an metnini daha başarılı bir şekilde yansıttıkları kanaatindeyiz.

2) Kâri'a 101/10-11; Hümeze 104/5-6

Benzer bir kullanım وَ مَا أَدْرَاكَ مَا الْخَطْمَةُ. نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ ve وَ مَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ. نَارٌ حَامِيَةٌ âyetlerinde¹⁸ mevcuttur.¹⁹ هي نَارٌ حَامِيَةٌ açılımında olan âyet-i

¹⁵ el-Bakara 2/18.

¹⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, s. 593; es-Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr, *Mu'terekü'l-akrân fi icâzi'l-Kur'ân* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1973, I, 307; İbn Abdüsselâm, *el-İşâretü ile'l-icâz*, s. 15; *Şurûhu't-Telhîs*, I, 278-279; Şeyhûn, Mahmud es-Seyyid, *Min esrâri'l-belâğa fi'l-Kur'ân*, Kahire 1988, s. 36.

¹⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 41.

¹⁸ el-Kâri'a 101/10-11; Hümeze 104/5-6.

kerîmelerden²⁰ mübtedânın hazfi ibârede îcâzı temin etmesinin yanı sıra, haber olan كَزْ kelimesi üzerinde özel bir vurgu yaparak mânânın muhatap üzerinde daha etkili bir şekilde tasvirine imkân tanımıştır.²¹ Onun için âyet-i kerîmenin;

O, kızgın bir ateştir. (H. Altuntaş- M. Şahin),

şeklinde çevirisi yerine, hazif üslûbunun ibâre boyutu korunarak:

Kızgın bir ateştir! Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir. (Muhammed Hamidullah)

Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir. (Süleyman Ateş)

Kızıymış bir ateş! Allah'ın tutuşturulmuş ateşi ki.. (Elmalılı)

Dağlayan bir ateştir. (Muhammed Esed)

şeklinde mübtedâ takdir edilmeden yapılan çeviriler ile, âyet-i kerîmede haber üzerinde vurgu yapacak şekilde devrik cümle ile aktaran:

Kızgın bir ateştir o! (Ömer Rıza Doğrul, Yaşar Nuri Öztürk)

şeklindeki çeviri, söz konusu inceliği ve Kur'an metnine sadakati muhafaza etmesi itibarıyla daha başarılıdır.

d- Fâilin Hazfi

1) Kur'an'da: فَأَيُّ تُؤْفَكُونَ، فَأَيُّ تُصْرَفُونَ، فَأَيُّ يُؤْفَكُونَ، فَأَيُّ يُصْرَفُونَ (nasıl da çevriliyorsunuz, nasıl da alıkonuyorsunuz; nasıl da çevriliyorlar, nasıl da alıkonuyorlar!?) şeklinde yer alan hazifli kullanımlar.

İmâna ve İslâm'a teslim olmaya yanaşmayan kimseleri hakkı görmekten alıkonan dış etkenlerin birden çok olduğuna işaret etmek üzere Kur'ân-ı Kerîm'de: فَأَيُّ تُؤْفَكُونَ، فَأَيُّ يُؤْفَكُونَ، فَأَيُّ تُصْرَفُونَ، فَأَيُّ يُصْرَفُونَ (nasıl da çevriliyorsunuz, nasıl da alıkonuyorsunuz; nasıl da çevriliyorlar, nasıl da alıkonuyorlar!?) şeklinde yer alan âyet-i kerîmelerde²² cümle çatısının olduğu gibi muhafaza edilmesinde fayda vardır. Zira bu fiillerden fâilin hazfiyle hem fiil üzerinde vurgu yapılmakta hem de söz konusu kimseleri hak ve hidâyetten alıkonan dış faktörlerin varlığına dikkat

¹⁹ et-Tehânevî, Muhammed Sâbir el-Fârûkî, *Keşşâfû ıstulâhâtü'l-fünûn*, Beyrut ts., s. 312.

²⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, s. 592; et-Tîbî, Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed, *et-Tibyân fi'l-beyân*, (nşr. Tevfik el-Fil-Abdüllatif Lütfullah), Kuveyt 1986, s. 40; et-Tehânevî, *Keşşâfû ıstulâhâtü'l-fünûn*, s. 312; Matlûb, *Esâlib belâğiyye*, s. 161; Şeyhûn, *Min esrâri'l-belâğa*, s. 35; Kalkîle, Abdüh Abdülazîz, *el-Belâğatü'l-ıstulâhiyye*, Kahire 1991, s. 194; Hasan, Abbâs, *en-Nahvü'l-vâfi*, Mısır ts., I, 507.

²¹ Şeyhûn, *Min esrâri'l-belâğati fi'l-Kur'ân*, s. 35.

²² el-Mâide 5/75; et-Tevbe 9/30; el-Ankebût 29/61; er-Rûm 30/55; el-Mü'min 40/69; ez-Zuhruf 43/87; el-Münâfikûn 63/4.

çekilmektedir. Meallerin hemen hemen tamamının:

Nasıl da döndürülüyorlar (Muhammed Hamidullah)

Nasıl çevriliyorlar (Yaşar Nuri Öztürk)

O hâlde nasıl (haktan) döndürülüyorlar? (H. Altuntaş- M. Şahin)

O hâlde nasıl (tevhidden) nasıl çevrilirler? (Elmalılı)

Nasıl da (haktan) döndürülüyorlar? (Süleyman Ateş)

başarıyla aktardığı bu ifadelerin yanı sıra:

Nasıl oluyor da haktan vazgeçiyorlar? (Suat Yıldırım)

O hâlde niye geri dönüyorlar? (Ömer Rıza Doğrul)

şeklinde yapılan çevirilerinin, söz konusu inceliği göz ardı ettiği kanaatindeyiz.

Âyetin çevirisi ile ilgili olarak, Esed'in

Nasıl tersyüz olmuştur onların zihinleri! (el-Mâide 5/75); O hâlde zihinleri nasıl da tersyüz oluyor (Muhammed Esed)

şeklinde verdiği mânâ, mealden çok tefsiri andırmaktadır.

III. Cümle Hazifleri

a- Fiil ve Fâilin Hazfi

1) Rum 30/8

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى kerimesi²³ fiil ve fâilin beraberce hazfine misâl verilebilir. **أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فَيَعْلَمُوا، فَيَحْكُمُوا** (kendi benliklerini düşünüp... olduğuna hükmetmediler mi?!) veya **أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فَيَقُولُوا** (kendi benliklerini düşünüp... şunu diyemediler mi?!) açılımında²⁴ olan âyetin, meallerin çoğunda:

Onlar azıcık olsun **kendi başlarına kalıp düşünmediler mi** ki: Allah gökleri, yeri ve ikisinin.....yaratmıştır. (Suat Yıldırım)

Onlar, için için, Allah'ın gökleri, yeri, ancak hak ile, muayyen bir vade için yarattığını düşünürler mi? (Ömer Rıza Doğrul)

Kendi kendilerine düşünmediler mi? Allah'ın gökleri, yeri ve... yarattığını (Muhammed Hamidullah)

²³ er-Rûm 30/8.

²⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 3; el-Âmidî, *el-Muwâzene*, I, 182, 526.

Onlar **kendi içlerinde bir muhasebe yapmayı hiç bilmezler mi?** Allah, gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunan her şeyi (derunî) bir anlamdan ve (kendi belirlediği) bir zaman sınırında yoksun yaratmış olamaz... (Muhammed Esed)

Kendi içlerinde hiç düşünmediler mi ki Allah, göklerde, yerde ve bu ikisi arasında bulunan her şeyi ancak hak ile ve belirtilmiş bir süre ile yaratmıştır. (Süleyman Ateş)

şeklinde yer alan çevirilerinin isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Şöyle ki, âyet-i kerîmede yer alan: **يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ** ifadesinin "**kendi kendilerine düşünmediler mi?**", "**kendi başlarına kalıp düşünmediler mi?**", "**için için, .. düşünürler mi?**" diye çevrilmesine Arap dilinin kendisi müsaade etmemektedir. Zira, bütün sözlüklerde ve *Garîbü'l-Kur'ân*'larda²⁵ **تَفَكَّرَ فِي نَفْسِهِ** kullanımının yukarıda verilen anlamlarda kullanıldığına dair hiçbir işaret yoktur. Onun için bu âyette bizzat **أَنفُسُ** üzerinde **tefekkür** edilmesi istenmektedir. Bu ifade ile muhataplardan, kendi benliklerinden, Kur'an ifadesiyle enfüsî/iç âlemlerinden hareketle kâinat/afâkî/dış âlem hakkında birtakım gerçeklere ulaşmaları istenmektedir.²⁶ *el-Keşşâf* müellifi ez-Zemahşerî'nin de açıkça ifade ettiği gibi âyetin: **(Kendi benliklerini/yaradılışlarını düşünüp Allah'ın gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunan her şeyi ancak hak ile ve belirtilmiş bir süre ile yarattığına hükmetmediler mi?)**²⁷ şeklinde çevirisi daha uygundur. Bu çerçevede,

Onlar, kendi nefisleri(nin yaratılış inceliklerini) hiç düşünmediler mi? Hem Allah gökler ile yeri yaratmıştır. (H. Altuntaş- M. Şahin) şeklinde gerçekleştirilen çeviri ise **يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ** âyetinin ilk cümlesini başarılı aktarıırken, bu cümle ile ikincisini birbirlerinden kopuk şekilde nakletmesi sebebiyle eksiktir.

2) eş-Şems 91/13

Zamanın, eksiltilem cümle unsurunu (**mahzûf**) telaffuz etmeye yetmeyecek kadar kısa olduğu durumlarda fiil ve failin hazfedilerek mesajın, muhataba en kestirmeden ulaştırılmasının amaçlandığı görülür. **İğrâ** (özendirme) ve **tahzîr** (sakındırma) kalıbında çokça başvurulan bu hazif formuna: **فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ إِذْخَرُوا اللَّهَ وَالرُّمُومَ سُقِّيَاهَا** âyet-i kerîmesi²⁸ misal verilebilir. İbâre:

²⁵ bk. el-Halîl b. Ahmed, *el-'Ayn*, "f.k.r." md.; el-Cevherî, *es-Sihâh*, "f.k.r." md.; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, "f.k.r." md.; Ibn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "f.k.r." md.; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, "f.k.r." md.; Râğîb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân* (nşr. Muhammed Ahmed Halefullâh), Kahire 1970, "f.k.r." md.

²⁶ **سُورَتِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمُ اللَّهُ الْحَقَّ** / "İleride Biz onlara hem dış dünyada hem kendi nefislerinde delillerimizi öyle göstereceğiz ki, sonunda onun (Kur'an'ın) gerçek olduğu kendilerine açıkça belli olacak" âyet-i kerîmesi (Fussilet 41/53) bu kullanımı desteklemektedir.

²⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 111.

²⁸ eş-Şems 91/13.

sinde²⁹ de benzer bir kullanım mevcuttur. *أفمن كان على بينة.. كمن هو على ضلالة*. açılımında olan³⁰ sözden tahkîr ve istihfâf maksadına mâtuf olarak hazfedilen haberin cümleye yansıtılması durumunda âyet-i kerîmeyi şu şekilde çevirmek mümkündür:³¹

(Rabb'inden bir delil üzere olan, O'ndan bir şâhid (Kur'an) onu takip eden ve O (Kur'a)n'dan önce de bir önder ve rahmet olarak Musa'nın Kitabı bulunan kimse, **hak yoldan sapan kimse gibi olur mu hiç?!**)

Onun için âyet-i kerîmeyi siyâk ve sibâkın delâleti çerçevesinde:

..Musa'nın Kitabı ile tasdik edilen kimse, **yalnız dünya hayatını arzu eden gibi olur mu?** (Suat Yıldırım)

Rabbi katında açık bir delile dayanan kimse, **yalnız dünyalık isteyen kimse gibi midir?** Kaldı ki, bu delil Rabbinden bir şâhid (Kur'an) ve bir de ondan (Kur'an'dan) önce bir önder ve bir rahmet olarak (indirilmiş olan) Musa'nın Kitabı (Tevrat) desteklemektedir. (H. Altuntaş- M. Şahin)

O hâlde, (hiç dünya hayatından ötesini umursamayan biriyle) **Rabbinin katından apaçık bir kanıtı dayanan kimse bir tutulabilir mi?!** (Muhammed Esed)

Hiç böyleleri **şu kimse gibi olur mu ki..** (Süleyman Ateş)

Böyleleri **şu kimse gibi olur mu..** (Yaşar Nuri Öztürk)

şeklinde çeviren mealler "kıyasa mahal olan söz konusu iki grup arasında sonsuz bir fark olduğunu, hidâyet üzere olan mü'min ile dalâlet üzere olan kâfir arasında lafız boyutunda dahi bir kıyaslama yapılamayacağını, **kâfir** sıfatının, **mü'min** vasfıyla yan yana zikredilmeyecek kadar aşağı bir derekede olduğunu³² ve hem dünya hem de âhîret noktasında ikisinin bir tutulmasının mümkün olmadığını satır aralarına taşımaya çalışan³³ ilâhî beyanın mesajını başarılı bir seviyede ortaya koyarken;

Öyleyse, Rabbinden açık bir delile dayanan ve O'nun tarafından bir tanığın okuduğu kimse için ne demeli.. (Muhammed Hamidullah), şeklinde yapılan çeviri söz konusu inceliği yansıtmaktan yoksun kalmıştır.

²⁹ Hûd 11/17

³⁰ Lâşîn, Abdülfettâh, *Belâğatü'l-Kur'an fi âsâri'l-Kâdî Abdülcebbâr ve eserühü fi'd-dirâsâti'l-belâğiyye*, Kahire 1987, s. 198; Udayme, Muhammed Abdülhâlik, *Dirâsât li üslûbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire ts., III, 312.

³¹ Ebû Şâdî, Mustafa Abdüsselâm, *el-Hazfû'l-belâğî fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire ts., s. 54.

³² Abdüttevâb, Salâhuddîn, *es-Sûrâtü'l-edebiyye fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1995, s. 150.

³³ el-Mur'inî, Abdülazîm İbrâhîm, *Hasâisu't-ta'bîri'l-Kur'ânî ve simâtühü'l-belâğiyye*, Kahire 1413/1992, II, 38-39.

2) er-Ra'd 13/33.

أَفَمَنْ هُوَ قَاتِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ (Her insanın ne işlediğini görüp gözetenele...) âyet-i kerîmesinde³⁴ de cümle haberin hazfî üzerine kurulmuştur. أَفَمَنْ هُوَ قَاتِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ كَذَلِكَ (Her insanın ne işlediğini görüp gözetenele **hiçbir şeyden haberi olmayan bir mi?**) açılımında olan³⁵ âyet-i kerîmede "**Her insanın ne işlediğini görüp gözetenele**" mânâsında kullanılan عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ cümlesinden kasıt Allah Teâlâ'dır. Zira O, tüm yaratıkların mürebbisi ve müdebbiridir. كَمَنْ كَذَلِكَ cümlesinden kasıt ise Allah'tan başka kendilerine kullukta bulunan bâtil ilâhlardır.³⁶ Allah'tan başka kendilerine tapılan bâtil ilâhların, Allah Teâlâ ile mukayese edilmemeleri gerektiğine telmihte bulunan ve hâlik/yaratıcı ve müdebbir olan Allah Teâlâ'yı **ta'zîm**, hiç bir şeye güçleri olmayan putları da **tahkîr** etmeye yönelik mukayese eksenli bir kullanım içeren³⁷ hazif üslûbu vesile-siyle verilmek istenen mesajı:

Tek tek her insanın ne işlediğini görüp gözetenele Allah, **hiç bunu yapmaktan âciz olan gibi olur mu?** (Suat Yıldırım)

Allah'a ortaklar tanıdılar. Peki, her benliğin yaptığı işin başında duranla **bunlar bir mi?** (Yaşar Nuri Öztürk)

Herkesin ne kazandığını görüp gözetenele Allah (**bunu yapmaktan aciz olan gibi midir?!**) (Ömer Rıza Doğrul)

Her nefsin yaptığı işin başında duranla (**hiçbir şeyden haberi olmayan bir mi?**) (Süleyman Ateş)

şeklinde yapılan çeviriler başarılı bir şekilde yansıtırken;

Herkesin kazandığını görüp gözetenele Allah **inkâr edilir mi?** (H. Altuntaş- M. Şahin)

³⁴ er-Ra'd 13/33.

³⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 108; Udayme, *Dirâsât li-üslûbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, III, 311

³⁶ Haberî hazfî, Allah'tan başka kendilerine tapılan bâtil ilâhların, Allah Teâlâ'nın ismiyle yan yana lafzen anılmamaları ve mukayese edilmemeleri gerektiğine telmihte bulunurken (el-Mut'înî, *Hasâisu't-ta'bîri'l-Kur'ânî*, II, 39) hâlik/yaratıcı ve müdebbir olan Allah Teâlâ'yı ta'zîm, hiç bir şeye güçleri olmayan putları da tahkîr etmeye yönelik bir kullanım içermektedir. Sözün, **istifhâm-ı inkârî** üslûbuyla irâd edilmesi, hazifli kullanımın içerdiği tahkîr eksenli mânâyı daha da pekiştirmektedir. (Feyyûd, *Min belâğati'n-naẓm*, s. 125) Ayrıca hazfedilen haberî: أَفَمَنْ هُوَ قَاتِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ فَلَمْ يُوْحِدُوْهُ وَجَعَلُوْا... tarzında da takdir etmek mümkündür ki buna göre çeviri: **(Her insanın ne işlediğini görüp gözetenele tevhid etmeyip/birlemeyip O'na ortaklar koşuyorlar?!)** şeklinde gerçekleştirilebilir. bk. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 108.

³⁷ Besyûnî, Besyûnî Abdülfettâh, *İlmü'l-me'ânî: Dirâse belâğîyye ve nakdiyye li mesâilî'l-me'ânî*, Kahire ts., s. 177; Hammûde, Tâhir Süleymân, *Zâhiratü'l-hazfî'd-dersî'l-lügavî*, İskenderiye 1983, s. 91; ez-Zevbeî, Tâlib Muhammed İsmâil, *el-Belâğatü'l-'Arabîyye: 'İlmü'l-me'ânî beyne belâğatî'l-kudâmâ ve üslûbiyyetü'l-muhdesîn*, Bingâzi 1997, s. 262; el-Mut'înî, *Hasâisu't-ta'bîri'l-Kur'ânî*, II, 39.

Böyle her nefsin bütün kazancıyla üzerinde kaim (gözcü ve hâkim) olan **zâta küfredilir mi?** (Elmalılı)

ifadeleriyle yansıtılan çeviriler ise siyak ve sibakla örtüşen haber cümlesini takdir etmekte başarılı iken, söz konusu kıyas eksenli mânâyı vurgulamaktan yoksun gözükmektedir. Ancak âyet-i kerîmeyi tamamen soru formuyla çeviren:

Peki, her kişinin yaptığını **gözetleyen kimdir?** (Muhammed Hamidullah)

Peki, **kimdir** –elbette O!- yaşayan her varlığı, hak ettiği şeye bakarak görüp **gözeten?** (Muhammed Esed)

mealler ise âyetin metnini ve içerdiği eksiltili (hazif) kullanımı doğru okuyamamış, dolayısıyla ilâhî mesajı okuruna sağlıklı bir şekilde aktaramamıştır.

3) el-Fâtır 35/8

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا..

(**Kötü işi kendisine süslendirilip de onu güzel gören kimse...**) âyetinde³⁸ de haber hafzedilmiştir. **!؟** أفمن زين له سوء عمله فرآه حسنا كمن هداه الله! (Kötü işi kendisine süslendirilip de onu güzel gören kimse, **Allah'ın kendisine hidâyet bahsettiği kimse gibi olur mu hiç?!**) veya: أفمن زين له سوء عمله فرآه حسنا كمن لم يزين له سوء عمله!؟ (Kötü işi kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse, **kötü işi kendisine süslü gösterilmeyen kimse gibi olur mu hiç?!**) şeklinde takdiri mümkün olan ibârenin çevirilerine baktığımızda âyeti:

Hiç kötü işleri kendisine güzel görünen kimse, **iyilik edip dürüst işler işleyen kimse gibi olur mu?** (Suat Yıldırım)

Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse, **ameli iyi olan kimse gibi mi olacaktır?** (H. Altuntaş- M. Şahin)

ifadeleriyle yansıtan mealler, mânâyı sağlıklı bir şekilde aktarıırken;

Ne! Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse... (Muhammed Hamidullah)

çevirisi cümleden eksiltelen/hazfedilen kısmı takdir yoluna gitmemiş ve kanaati-mizce mânânın okuyucunun zihninde şekillenmesinde bir katkıda bulunmamıştır. Âyetin:

Ya o kişi? Yaptıklarının kötülüğü kendisine allanıp pullanmış da onu güzel görüvermiş. (Yaşar Nuri Öztürk)

³⁸ el-Fâtır 35/8.

O hâlde, işlediği kötü, çirkin fiillerin cazibesine kapılıp (sonunda) onları güzel gören biri (**şeytan'ın adamlarından başkası**) olur mu? (Muhammed Esed)

çevirileri ise mânâyı aktarmada başarısız kalmıştır.

4) ez-Zümer 39/9

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ (Yoksa, gece saatlerinde secde ederek, ayakta durarak ibadet eden, âhiretten sakınan ve Rabb'inin rahmetini uman kimse..) âyet-i kerîmesinde³⁹ de haber hazfedilmiştir. Âyette mübtedâ olan مَنْ'nin haberi hazfedilmiş olup ibârenin açılımı: أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ كَالْكَافِرِ (Yoksa, gece saatlerinde secde ederek, ayakta durarak ibadet eden, âhiretten sakınan ve Rabb'inin rahmetini uman kimse **hiç kafir gibi olur mu?!)** şeklindedir.⁴⁰ Âyet-i kerîmede mübtedanın hazfedilmiş olabileceğini de düşünmek mümkündür. Buna göre ibâre: **أَهَذَا أَفْضَلُ** (Böyle birisi; gece saatlerinde secde ederek, ayakta durarak ibadet eden, âhiretten sakınan ve Rabb'inin rahmetini uman kimseden daha üstün olur mu?!) açılımındadır. Siyâk-sibâkla daha çok örtüşmesi itibariyle ikinci açılımı tercih eden:

Yoksa o, gece saatlerinde secde ederek, ayakta durarak ibâdet eden, âhiretten sakınan ve **Rabb'inin rahmetini uman gibi midir?** (Süleyman Ateş)

Yoksa **siz,** gece boyunca (namazda) secde ederek yahut ayakta durarak kendini (Allah'a) ibadete adayan, öteki dünyayı gözetken ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (**ile kendinizi bir mi tutuyor**)sunuz? (Muhammed Esed)

Yoksa (**Allah'a ortak koşan**) o (kişi), gece saatlerinde kalkan, secdeye kapanıp kıyam durarak daima vazifesini yapan, âhireti sayar ve Rabbinin rahmetini umar **kimse gibi olur mu?** (Elmalılı)

Böyle birisi; gece saatlerinde secde ederek, ayakta durarak ibadet eden, âhiretten korkan, **Rabbinin rahmetini uman biri gibi midir?** (Yaşar Nuri Öztürk)

(**Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür,**) yoksa gece vakitlerinde, secde halinde ve ayakta, âhiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak **itaat ve kulluk eden mi?** (H. Altuntaş- M. Şahin)

³⁹ ez-Zümer 39/9.

⁴⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 156; Ebû Şâdi, *el-Hazfû'l-Belâğî*, s. 53; Hassân, Temmâm, *el-Beyân fî Revâ'il-Kur'ân*, Kahire ts., s. 171; Udayme, *Dirâsât li-üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, III, 312. Haberin hazfiyle, alını Allah Teâlâ huzurunda secdeye varan, hayatını âhirete müteveccih programlayan ve her an Rabbinin rahmetine muhtaç olduğunu hem hâli hem de sözleri ile ifade etmeye çalışsan mü'min kimse ta'zîm edilirken, onun tam zıt pozisyonunda yer alan ve yukarıda sayılan meziyetlerden hiçbirine sahip olmayan kâfir kimsenin hiçbir değer ve itibara sahip olmadığı satır aralarına taşınmıştır.

Şimdi iyi düşünün: **Böyle olanın durumu mu iyi**, yoksa gece saatlerinde, âhiretten en-
dişe edip Rabbinin rahmetini **umarak gâh secdede, gâh kıyamda ibadet edenin du-
rumu mu iyi?** (Suat Yıldırım)

(Bu halde olan nankörler mi hayırlıdır) yoksa, gecenin geç saatlerinde Allaha itaat
eden, secde ederek, ayakta durarak, âhiretten çekinen ve **Rabbinin rahmetini uman mı
(daha hayırlıdır)**. (Ömer Rıza Doğrul)

çeviriler ile birinci takdiri esas alan;

Ne! Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun büken, öteki dünyadan çekinen,
Rabbinin rahmetini dileyen kimse...(öyle yapmayan gibi olur mu?) (Muhammed
Hamidullah)

çeviri mânâyı sağlıklı bir şekilde aktarmıştır.

5) ez-Zümer 39/22

Kur'ân-ı Kerîm'de bolca rastladığımız cümle haziflerinden birisi de soru hem-
zesinin ikinci tarafının/mukabilinin hazfedildiği ... كمن ... أفمن.. kimse.. kimse
gibi mi?!) formudur. Bu kullanımlardan birisi **فَأَمَّنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ**
(Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı, bundan dolayı da Rabb'inden bir nur üzere kıldığı kimse... Allah'ı anmaya karşı
yüreklere katılaştıran olanlara yazıklar olsun. Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler)
âyeti-kerîmesinde⁴¹ mevcuttur. **أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِنْ رَبِّهِ، كَمَنْ أَقْسَىٰ**
تَكْدِيرِهِ⁴² **فَلَيْتَهُ وَتَرَكَهُ عَلَىٰ ظُلْمَةٍ مِنْ كُفْرِهِ** takdirinde olan ve (Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı,
bundan dolayı da Rabb'inden bir nur üzere kıldığı kimse, **kalbini kaskatı kıldığı
ve küfür karanlığı üzere bıraktığı kimse gibi mi?!**) şeklinde çevirisi mümkün
olan âyetin:

Allah'ın göğsünü İslâm'a açtığı kimse, Rabbinden bir ışık üzerinde olmaz mı? (Yaşar
Nuri Öztürk)

Ne! Allah'ın, göğsünü teslim olmaya açtığı kimse, işte o, Rabbinden bir ışık içinde...
(Muhammed Hamidullah)

⁴¹ ez-Zümer 39/22.

⁴² Hammûde, *Mu'cemül-belâğati'l-Arabiyye*, s. 91; Matlûb, *Esâlib belâğiyye*, s. 226; Tabâne, Bedevî,
Mu'cemül-belâğati'l-Arabiyye, Beyrut 1418/1997, s. 156. Âyet-i kerîmedeki hazfi et-Taberî
(Beyrut 1405/1984, XXIII/209): **كَمَنْ أَقْسَىٰ اللَّهُ قَلْبَهُ وَأَخْلَاهُ مِنْ ذِكْرِهِ وَضَيَّقَهُ عَنِ اسْتِمَاعِ الْحَقِّ وَاتِّبَاعِ الْهُدَىٰ وَالْعَمَلِ**
بالصواب (Allah Teâlâ'nın, kalbini kaskatı kılması ve kendisini zikrinden mahrum bırakması
neticesinde hakk'a kulak vermeye ve hidâyete tabi olmaya muvaffak etmediği kimse gibi
mi?!) şeklinde yorumlarken ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*'da (V,158): **كَمَنْ لَا لَطْفَ لَهُ فَهُوَ حَرَجَ الصِّدْرَ قَاسِي**
أَيُّ هَلْ يَسْتَوِي (göğsünde hiçbir letafet eseri olmayan katı kalpli kimse gibi mi?!); İbn Kesîr: **كَمَنْ لَا لَطْفَ لَهُ فَهُوَ حَرَجَ الصِّدْرَ قَاسِي**
(bu kişi ile, kaskatı kalpli ve hakktan uzak kimse hiç bir olur
mu?!); Muhammed Ali es-Sâbûnî ise: **كَمَنْ هُوَ أَعْمَى** (bu kişi ile hakka ve hidâyete karşı kör
olan kimse bir olur mu?!)) şeklinde takdir etmişlerdir (*Safvetü't-tefâsir*, III, 77).

Allah'a, göğsünü İslâm'a açtığı kimse, Rabbinden bir nûr üzerinde değil mi? (Süleyman Ateş)

şeklinde yapılan çevirileri hazif üslûbunu yansıtmaktan yoksun gözükmektedir. Çünkü bu çevirilerde ف edatıyla **atıf** ve **ta'kib** işlevi gören **فهو على نور من ربه** cümlesi, **شرح الله صدره للإسلام**, cümlesinin haberi olarak değerlendirilerek gramatik açıdan sağlıklı bir yönlendirme yapılmamış ve sonuçta ilâhî beyânın, hazifli kullanımla ortaya koyduğu mânâ başarılı bir şekilde yansıtılmamıştır.

Bunun yanında âyet-i kerîmenin:

Demek ki her kimin Allah bağrını İslâm'a (teslim olmaya) açmışsa işte o, Rabbinden bir nur üzerinde(dır; böyle bir kimse ise, **Allah'ın uyarılarına karşı kalbi katı olanla bir) değil(dır; hiç bu ikisi bir olabilir) mi?** (Elmalılı)

Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, **kalbi imânâ kapalı kimse gibi midir?** (H. Altuntaş- M. Şahin)

Hiç Allah'ın, göğsünü İslâm'a açması sebebiyle, Rabbi tarafından nûra kavuşan kimse, **kötü tercihinden ötürü fitratını değiştiren, kalbi katılaştıran, göğsü daralan kimse gibi olur mu?** (Suat Yıldırım)

Öyleyse Rabbinden (gelen) bir ışıkla aydınlansın diye, Allah'ın, kalbini kendisine tam teslimiyet arzusuyla genişlettiği kimse (**kalbi kör ve sağır olanla bir) olur mu?** (Muhammed Esed)

şeklinde yapılan çevirilerinin, hedeflenen mânâ ve mesajı okuyucuya başarılı bir şekilde yansıttığı görülmektedir.

6) ez-Zümer 39/24

أَفَمَنْ يَتَّبِعِ بَوَّجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ (Kıyâmet günü, yüzüyle o en kötü azabdan korunmaya çalışsan.. Ve zalimlere: “Kazandığınız(ın tadın)ı tadın!” denmiştir) âyetinde⁴³ de haber cümlesi aynı gayeye yönelik olarak hazfedilmiştir.⁴⁴ أَفَمَنْ يَتَّبِعِ بَوَّجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَمَنْ يَأْتِي آمَنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ/ كَمَنْ يَنْعَمُ فِي الْجَنَّةِ! (Kıyâmet günü, yüzüyle o en kötü azabdan korunmaya çalışsan kimse, **cennette nimetler içinde olan kimseyle eşit olur mu**) açılımında⁴⁵ olan âyet-i kerîmeden haber cümlesinin hazfi, söz konusu iki tarafın birbirleriyle

⁴³ ez-Zümer 39/24.

⁴⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 77; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 77; Şeyhûn, *Mîn esrârî'l-belâğâ*, s. 37.

⁴⁵ el-Kazvînî, *el-İzâh*, II, 9; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 77 ve 160; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 218; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 77; el-Mur'înî, *Hasâisu't-ta'bir*, II, 39; Udayme, *Dirâsât*, III, 311.

mukayeselerinin mümkün olmadığına işaret edilirken⁴⁶ Allah Teâlâ'nın kendisine hidâyet bahşedip hayır ve hasenât işlemeye muvaffak kıldığı ve cennet ile mükâfatlandığı kimse ile; kıyamet günü cehennem azabıyla baş başa kalan ve yüzüyle o en kötü azaptan korunmaya çalışan kimsenin bir olmadığı vurgulanmaya çalışılmaktadır.⁴⁷

Onun için âyeti:

..kendisini en şerefli uzvu olan yüzü ile azaptan korumak için çabalayan kimsenin hâli ile, **güven içinde olan müminin durumu hiç bir olur mu?** (Suat Yıldırım)

Kıyamet günü kötü azaba karşı yüzüyle korunan kimse, **(o gün) azaptan emin olan kimse gibi midir?** (H. Altuntaş- M. Şahin)

Kıyamet günü, (çıplak) bir yüzden başka, (başına gelecek) korkunç azaptan kendisini koruyacak bir şeyi olmayan kimse **(Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyan kimse gibi) olur mu?** (Muhammed Esed)

şeklinde siyâk ve sibâkla örtüşen bir takdirle aktaran çeviriler, muhataba söz konusu iki grup arasındaki farkı net bir şekilde naklederken;

Ne! Diriliş Günü, kötü cezadan yüzünü korumaya çalışan kimse... (Muhammed Hamidullah)

O hâlde kıyamet günü zalimlere: "Tadın bakalım kazanıp durduklarınızı(n karşılığını)" denilirken, o kötü azab(a karşı) (kendini) yüzü ile koruyacak kimse(nin hâli) ne olur?! (Elmalılı)

Zalimlere, "kazanmış olduğunuzu tadın!" denildiğinde, **kıyamet günü o kötü azaptan yüzünü kim koruyabilir?** (Yaşar Nuri Öztürk)

şeklinde aktaran çeviriler, hazfedilen haberi ve Kur'an'ın vermek istediği mesajın muhataba nakli konusunda yetersiz kalmıştır.

c- "İktifâ" Sanatı Çerçevesinde Başvurulan Eksiltili/hazifli Kullanımlar 1) Nahl 16/81

"Arap dilinde "iktifâ" sanatı çerçevesinde başvurulan eksiltili/hazifli kullanımlarda "aralarında yakın ilgi, özellikle zıtlık ilgisi bulunan iki unsurdan, söz diziminde ikinci derecede yer alan unsur atılarak ilk unsurun ona delâletiyle yetinilir" ve bu kullanım çoğunlukla aralarında atıf irtibatı bulunan kelimeler arasında görülür."⁴⁸ وَجَعَلَ لَكُم سَرَائِيلَ تَقِيكُمْ الْحَرَّ وَسَرَائِيلَ (Sizin için, sizi sıcak (ve

⁴⁶ Besyûnî, *İlmü'l-me'ânî*, 177; el-Mut'inî, *Hasâisu't-ta'bîri'l-Kur'ânî*, II, 38-39; es-Sa'îdî, *Abdülmüte'âl, Buğyetü'l-İzâh li-telhîsi'l-miftâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, I-IV, Kahire 1997-1417, I, 132.

⁴⁷ Besyûnî, *İlmü'l-me'ânî*, 178; el-Mut'inî, *Hasâisu't-ta'bîri'l-Kur'ânî*, II, 39.

⁴⁸ İsmail Durmuş, "İktifâ", *DİA*, XXI, 553.

soğuk)tan koruyacak giysiler yarattı) âyet-i kerîmesinde⁴⁹ böyle bir kullanım mevcuttur. (والبرد) وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمْ الْحَرَّ (والبرد) atılıp sığağın (الحر) zikriyle yetinilmesinin hikmeti, “Kur’an’ın indiği Arabistan coğrafyasının sıcak ve giysilerin genellikle sıcaktan korunmak için giyilir olmasındandır.”⁵¹ Dolayısıyla muhatap için 'sıcaktan korunma' daha ön plânda olduğu için anılmış, 'soğuktan korunma' da ikinci plânda kaldığı için ibâreden düşürülmüştür.⁵²

Dolayısıyla âyeti;

Sizi **sıcaktan** koruyacak elbiseler .. verdi. (H. Altuntaş- M. Şahin)

..ve sizi **sıcaktan** koruyan elbiseler...var eyledi. (Süleyman Ateş)

..hem sizi **sıcaktan** vikâye/muhafaza edecek esvaplar (elbiseler) yaptı. (Elmalılı)

Sizi **sıcaktan** koruyacak giysiler.. verdi. (Muhammed Hamidullah)

Sizin için, **sıcaktan** koruyacak elbiseler yaptı. (Yaşar Nuri Öztürk)

şeklinde harfî tercüme ile aktaran çevirilerden ziyade;

Sizi **sıcaktan ve soğuktan** koruyacak elbiseler ..var etti. (Suat Yıldırım)

..ve sizi **sığağa (ve soğuğa)**karşı koruyacak elbiseler veren (de) Allah'tır. (Muhammed Esed)

..sizi **sıcaktan, soğuktan** koruyacak elbiseler ..temin etti. (Ömer Rıza Doğrul)

şeklinde aktaran çeviriler daha uygun düşmüş ve Kur’an’ın bütün coğrafyaları kapsayan mesajını daha başarılı bir şekilde yansıtmıştır.

Sonuç

Sayıli âyetler üzerinde yaptığımız mütalâa sonucunda, genellikle mânânın yoğun olduğu ve hazfedilen ibâreyle ilgili olarak çok yönlü mânâ ihtimalleri üze-

⁴⁹ en-Nahl 16/81.

⁵⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, s. 591, 615; es-Sicilmâsî, Ebû Muhammed el-Kâsım, *el-Menze'u'l-bedî' fi tecnîsi esâlibi'l-bedî'*, Rabât 1980, s. 191; es-Süyûtî, *Mu'terekü'l-akrân*, I, 320; Şeyhûn, *Mîn esrâri'l-belâğa*, s. 39.

⁵¹ ez-Zerkeşi, *el-Bürhân*, III, 118; es-Süyûtî, *el-İtkân*, III, 830; a.mlf., *Mu'terekü'l-akrân*, I, 320; İsmail Durmuş, “İktifâ”, *DİA*, XXI, 553.

⁵² es-Süyûtî, *el-İtkân*, III, 830; İsmail Durmuş, “İktifâ”, *DİA*, XXI, 553; Şeyhûn, *Mîn esrâri'l-belâğa*, s. 39.

rinde fikir jimnastiği yapılmasının hedeflendiği durumlarda başvurulan⁵³ hazifli kullanımların, Kur'an çevirilerinde, parantez içerisinde muhafaza edilmesinde yarar olduğunu vurgulamak isteriz. Zira hazifli ibâreleri açığa çıkarmak için başvuracağımız takdir/yorum ameliyesi, siyâk-sibâk ve kültür seviyemiz çerçevesinde yapılan bir yorumdan başka bir şey değildir. Mesele, Allah'ın kelâmını/mesajını insanlara sağlıklı bir şekilde nakletme ve veda hutbesinde ifadesini bulduğu üzere: **"رُبُّ مُبَلَّغٌ أَوْعَىٰ مِنْ سَامِعٍ"** **"alıcı konumunda (mübellëğ) olan kişinin mesajı bizzat dinleyenden/tebliğ edenden daha üst seviyede anlama"** ihtimali üzerine kurulu bir mesele olması sebebiyle, orijinal metnin başlangıç ve bitiş noktalarının okuyucu tarafından bilinmesinde fayda vardır. Aksi takdirde müellifin yorumu ile orijinal metin iç içe girmiş olacak, çok yönlü ve sınırsız mânâ ihtimalini bünyesinde barındıran ilâhî beyân sadece bir mânâ ile sınırlandırılmış, dolayısıyla okuyucunun, kendi zihnî kapasitesi ve kültür seviyesi oranında ibârenin yorumuna katkısı engellenmiş olacaktır. Ancak hazifli kullanımı parantez içinde korumamız durumunda okuyucuya, "parantez aralarında verilen mânâların, birçok ihtimalden sadece birisi olduğunu, zihni kapasitesi ve mânâyı tedebbür ve tahayyül gücü nispetinde kendisinin de bir şeyler düşünebileceğini" ima etmiş ve ilâhî mesajın çok daha kapsamlı bir düzeyde algılanmasını sağlamış oluruz.

⁵³ es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Mustafa Dîb el-Buğa) Beyrut 1987, III, 819; Sellûm, Tâmir, *'İlmü'l-me'ânî: kırâe sâniye li't-teşkil'n-nahvî*, Suriye 1996, s. 294; et-Tehânevî, *Keşşâfû istulâhâtü'l-fünûn*, I, 318.

⁵⁴ el-Buhârî, İlim 9; et-Tirmizî, İlim 7; ed-Dârimî, Mukaddime 24, Menâsik 72; Ahmed b. Hanbel, V, 37, 39, 45, 49.